

не вивчення Буковини представниками місцевого православного кліру в кінці XIX – на початку XX ст. // ПССІАЕ. – Т. 1 (15). – Чернівці: Прут, 2003. – С. 144-153; **15.** Чучко М. Традиційна культура і побут буковинських липован в дослідженнях Л. А. Симігіновича-Штауфе, Й. Полека та нотатках Н. Йорги // Етнос. Культура. Духовність. Матеріали науково-практичної конференції «Інноваційні моделі розвитку туристичної інфраструктури України. Буковинське та світове старообрядництво: історія, культура, туризм». – Чернівці, 23-24 вересня 2006 р. – Ч. II. – Чернівці, 2006. – С. 294-298; **16.** Dan D. Die Lippowaner // Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina. – Wien, 1899. – S. 282-295; **17.** Die Bukowina. Eine Allgemeine Heimatkunde = Буковина. Загальне краєзнавство / Переклад з нім. Ф. С. Андрійця, А. Т. Квасецького / Науковий редактор В. М. Ботушанський. – Чернівці: Зелена Буковина, 2004. – 488 с.; **18.** Kaindl R. Die Huzulen // Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina. – Wien, 1899. – S. 272-282; **19.** Kaindl R. F. Die Polen // Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina. – Wien, 1899. – S. 306-314; **20.** Kochanowska A. Bukowinaer Jarmärkte // Zeitschrift für Österreichische Volkskunde. – XIV Jahrtag. – Wien, 1908. – S. 199–207; **21.** Simiginowicz-Staufe L. A. Die Volkergruppen der Bukowina. – Czernowitz: Druck und Verlag von H. Czopp, 1884. – 203 s.

УДК 39(477)

Ірина ГУТКОВСЬКА

**СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ХАРАКТЕРУ ТА ЙОГО РОЛЬ У БОРОТЬБІ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ
ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ НАРОДУ**

На підставі аналізу наукової літератури висвітлено визначальні особливості формування українського національного характеру, розглянуто основні чинники, які впливали на цей процес. Окреслено основні риси базового психотипу українця. Обґрунтовано прояв національного характеру у духовній культурі українського етносу та його роль у збереженні духовних цінностей народу.

Ключові слова: етнос, нація, етнічна ідентичність, духовна культура, етнопсихологія, ментальність, український національний характер, «українська душа».

Ірина ГУТКОВСКАЯ

**СПЕЦИФІКА УКРАИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
ХАРАКТЕРА И ЕГО РОЛЬ В БОРЬБЕ ЗА СОХРАНЕНИЕ
ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ НАРОДА**

На основании анализа научной литературы освещены основополагающие особенности формирования украинского национального характера,

рассмотрены основные факторы, которые влияют на этот процесс. Обозначены основные черты базового психотипа украинца. Обосновано проявление национального характера в духовной культуре украинского этноса и его роль в сохранении духовных ценностей народа.

Ключевые слова: этнос, нация, этническая идентичность, духовная культура, этнопсихология, ментальность, украинский национальный характер, «украинская душа».

Iryna HUTKOVSKA

SPECIFICS OF THE UKRAINIAN NATIONAL CHARACTER AND ITS ROLE IN FIGHT FOR CONSERVATION OF SPIRITUAL VALUABLES OF FOLK

The article deals with specifics of the Ukrainian national character. On the basis of scientific literature analysis is cleared up the features of formation of the Ukrainian national character and major factors which influenced this process are considered. The basic lines of base psychotype of the Ukrainian are allocated. It is substantiated, that national character of the Ukrainian ethnos is shown in spiritual culture.

Key words: ethnos, nation, ethnic identity, spiritual culture, ethnopsychology, mentality, Ukrainian nation character, «ukrainian soul».

У сучасному суспільствознавстві постає складна і водночас надзвичайно гостра проблема національного характеру або психічного складу нації. Національні відносини відіграють важливу роль у сучасному світі. Спосіб життя людських суспільств є наслідком створеної ними культури [18, с. XX]. Окремішність етнічної психіки впливає із своєрідності психічних особливостей народу і веде до розуміння самостійності його духовного буття, а саме: чи цей народ є насправді самостійним організмом чи спільнотою індивідів, які його творять; чи має цей народ і чи може мати власну духовну основу? [20, с. 95]

Дослідженню національного характеру присвячували свої праці багато вчених соціологів, етнопсихологів, культурних антропологів та ін. Серед російських вчених, що зробили вагомий внесок у вивчення проблем національного характеру, слід відзначити праці Т. Стефаненко [27], І. Кона [11, 12, 13], С. Лур'є [19] та ін. Українські вчені в своїх працях розглядали проблему під різними кутами зору: М. Грушевський, М. Костомаров [14] зверталися до проблеми генези українського психічного складу; П. Куліш, М. Гоголь, Т. Шевченко осмислювали національний менталітет засобами художньої творчості; Г. Сковорода, П. Юркевич розглядали національний характер як вияв «божественної» сутності людини [3, с. 36]. В межах українського комунікативного простору дослідженню національного характеру в його різноманітних аспектах значну увагу приділяють сучасні українські вчені [2, 3, 5, 7, 8, 20, 23, 24, 26, 33, 34].

Початок 40-х років XIX ст. в Україні пов'язаний з проголошенням нових поглядів етнопсихології вченим Харківського університету М.Костомаровим. Науковець уперше задекларував принципову ідею дослідження характеру народу, втілюючи її в життя в результаті поглиблених студій народної словесності, зокрема пісень. Він уперше окреслив поняття характеру як особливий погляд на речі, що має кожна людина і кожен народ. У етнопсихологічній розвідці український вчений визначив найважливіші складові структури етнопсихології народу [20, с. 196]. Зокрема, «явища зовнішнього життя, які складають суму відмінностей однієї народності від іншої, це лише поверхневі ознаки, за допомогою яких виражає себе те, що приховується в глибині народної душі. Духовний склад, рівень почуттів, особливості способу мислення, вольова спрямованість, погляди на духовне й суспільне життя, все, що утворює звичаї і характер народу...» [14, с. 37]. Етнопсихологічні ідеї М.Костомарова започаткували процес наукового осмислення проблематики в Україні.

Ще задовго до В.Вундта відомий український лінгвопсихолог О.Потебня у праці «Думка й мова» обґрунтував значення поняття «психологія народів» як співвідношення індивідуального розвитку до розвитку етносу. Ключовим твердженням вченого є те, що втілена у мові специфічна система способів мислення дає змогу в представників різних народів формувати думку лише своїм способом [20, с. 196].

Дослідник зазначав, що «мова розвивається,, ` тільки у суспільстві, але не лише тому, що людина є завжди частиною цілого, до якого належить, а саме свого народу ... не тільки внаслідок необхідності взаємопорозуміння, але й тому, що людина розуміє себе тільки випробувавши на інших зрозумілість своїх слів» [25, с. 21]. Отже, О.Потебня підкреслював роль мови у формуванні етнічної самосвідомості.

Ідеї етнопсихології знайшли подальшу підтримку у працях вчених XIX – початку XX ст. В.Антоновича, М.Драгоманова, І.Франка та ін. [20, с. 196]. Українська етнопсихологія 50-х – 90-х років XX ст., всупереч складним історико-політичним обставинам, розвивалася і збагачувалась (із позицій культуроморфності) досягненнями представників наукової еліти української діаспори О.Кульчицьким [15], В.Яневим [35], Б.Цимбалістим [20], М.Шлемкевичем [30, 31], Д.Чижевським [29], І.Мірчуком [22] та ін. Серед сучасних українських вчених-етнопсихологів помітно виділяються В.Павленко, С.Таглін, П.Гнатенко [7], С.Баронін [3] та ін.

Значної уваги розвитку української етнопсихології та питанням національного характеру приділяє вітчизняний дослідник М.Балагутрак, автор дослідження «Українська етнопсихологія XIX ст.». На думку вченого, особливістю становлення української етнопсихології є те, що вона була покликана потребою відстоювання самобутності українського народу, його ідентичності [2].

Національний характер об'єктивізується у культурі, неможливо вивчати психічний склад нації, ігноруючи її художню творчість, як немож-

ливо вивчати літературу та мистецтво народу, не враховуючи його національних особливостей. Таким чином, доля національного мистецтва тісно пов'язана з долею етнічної спільноти [7, с. 26].

Вітчизняний дослідник О.Кульчицький пропонує такі фактори пояснення етнопсихогенезу українців: расово-психічний, географічний (геопсихічний), історичний, соціологічний, культуроморфний та глибинно психічний. О.Кульчицький пропонує глибше вивчити геопсихічні чинники, що впливають на формування української душі [15, с. 708-718].

У філософії духа Г.Гегель правильно стверджував, що географічне середовище впливає на формування національного характеру [7, с. 26].

Ландшафтні особливості разом із характером господарства визначають, зокрема, характер поселень та конструкцію жител, а також до певної міри звичаї жителів. Наприклад, українці Буковини завжди відзначалися особливою гостинністю і привітністю. На Буковинській Гуцульщині гасда-господар зазвичай не міг собі дозволити відпустити гостя, не пригостивши його. Пояснюється це, в першу чергу, своєрідністю гуцульського життя, коли житла розміщувалися на значній відстані одне від одного. Навіть найближчий сусід, долаючи відстань у горах, міг зголодніти, тому було прийнято його нагодувати [9, с. 19].

У праці Г.Шпета визначається роль поняття «дух» як колективний суб'єкт, який об'єктивізується у мові, міфах та ін. [32, с. 71-77]. На початку ХХ ст. ці ідеї одержали розвиток і часткову реалізацію в 10-томній «Психології народів» В.Вундта [4, с. 24-25].

Особливості культури, способу життя призводять до міжетнічних розбіжностей. Це стосується особливостей спілкування, особистісної комунікації, зокрема невербальної. Соціальні норми у застосуванні невербальної комунікації випливають із певних вимог способу життя даного суспільства, а також нерозривно пов'язані з особливостями його національного характеру [21].

Однак не слід забувати, що характер українця формувався впродовж непрості етнічної історії під впливом багатьох чинників, зокрема: біологічного, культурно-історичного, суспільно-політичного, геоландшафтного. Стабільними чинниками виявилися, як зазначає С.Павлюк, лише три, і лише суспільно-політичний, внаслідок відсутності своєї державності впродовж багатьох століть, не став домінуючим фактором у послідовному творенні етнопсихологічних засад [20, с. 639].

Досліджуючи проблему національного характеру, І.Кон зазначає, що неможливо вивчати психічний склад нації, ігноруючи її художню творчість, неможливо вивчати літературу і мистецтво народу, не враховуючи його національних особливостей. Розкрити характер народу – означає розкрити його найбільш значимі соціально-психологічні риси. Але жодна з рис, взята окремо, не буде і не може бути абсолютно унікальною [11, с. 139-144]. І.Кон вважає культурологічний аналіз вивчення етнічної специфіки цінностей, їх інтерпретацій найбільш відповідним підходом до

дослідження етнопсихологічних явищ [13, с. 3-24]. Важко визначити на індивідуальному рівні специфіку національного характеру навіть у тому випадку, якщо він розуміється як сукупність більш чи менш стійких психологічних рис і якостей, властивих більшості представників нації. Винятково кількісний підхід приводить до простого арифметичного перелічення рис і якостей [1]. Як зазначає психолог І.Кон, унікальною є структура характерологічних особливостей нації, але всі елементи, які входять до цієї структури, є спільним [12].

Дослідниця Л.Кустова висуває твердження, що таємниця національного характеру обумовлена колективною творчістю народу як у матеріальній, так і у духовній сферах. У реальності матеріальне та духовне існують в органічній єдності, як правило, з переважанням того чи іншого. Розмежування матеріального та духовного дослідницею в моделі національного характеру зроблено умовно з метою встановити його складові компоненти, не спрощуючи явища в цілому [16, с. 39].

У трактуванні національного характеру визначаються два полюси, дві крайні точки зору. Одні автори стверджують, що ніякої об'єктивної спільності рис, яку можна було би назвати національним характером, не існує, що представники різних націй психологічно не відрізняються один від одного, а національна свідомість – щось на зразок пережитку, який належить подолати. Інші, навпаки, зводять між націями та етнічними групами неподоланні бар'єри, доводячи, що унікальність психічного складу нації жорстко обмежує сферу міжнаціонального спілкування, що індивід міцно прив'язаний до своєї етнічної групи і не може вийти за межі її культури. Залежно від загальнотеоретичної орієнтації одні вчені зводять характер до структури мотивів, другі – до структури ціннісних орієнтацій, треті – до структури інстинктивних прагнень [11, с. 139-144].

Дослідження національного характеру були першим досвідом вивчення в систематизованій формі психологічних аспектів культури, національних рис культури з психологічної точки зору. Наприкінці 30-х – на початку 40-х років ХХ ст. було одночасно запропоновано декілька теоретико-методологічних підходів до дослідження національного характеру. Їх групували у два основних напрямки: культурно-центровані та особистісно-центровані. Культурно-центровані підходи були спрямовані на опис соціокультурних феноменів в їх психологічній перспективі. Особистісно-центрований підхід повинен був надати теоретичну базу психологічного пояснення відмінностей у людській поведінці, інститутах, цінностях і нормах, характерних для різних культур [19, с. 145-147].

З одного боку, беззаперечним є той факт, що під впливом цілого комплексу специфічних умов: природного середовища, історії розвитку, соціально-економічних, політичних, культурних факторів тощо у кожного народу формуються, закріплюються, передаються наступним поколінням такі риси, які дозволяють говорити про характерний для нього етнотип [3, с. 36].

Світовою практикою та суспільними науками доведено, що кожен народ володіє здобутками духовної культури, які відрізняють його від інших народів, що впливають на суспільну свідомість, формують моральні норми поведінки тощо. Нові тенденції у розвитку світової цивілізації вимагають надання більшої уваги питанням вивчення і засвоєння здобутків традиційної культури народу, формуванню у молодого покоління українців умінь і навичок відтворення прогресивних, духовно високих, морально змістовних елементів традицій, звичаїв, обрядів [8, с. 401].

У повсякденному житті наявність психологічних відмінностей між народами не викликає сумнівів. Національні особливості яскраво виявляються у мистецтві, особливо народному. Риси національної психології поділені між представниками етносу нерівномірно, від наявності цих рис до їх повної відсутності, у зв'язку з чим доводиться шукати найбільш характерні якості, аналізуючи її традиції, звичаї, вірування, історію і природні умови життя [3, с. 70].

Народи видозмінюються залежно від місця, часу існування і внутрішнього характеру їх представників. Будь-який народ, на думку Й.Гердера, несе на собі ознаку взаємовідповідності свого, характерного тільки йому, тому що його неможливо порівняти з іншими. Властивий людському роду характер чуттєвості змінюється залежно від клімату і органічної будови, але до гуманності веде лише людяність почуттів [6, с. 193]. Отже, специфічні риси національної психології, які виражаються в окремих рисах кожної нації, є продуктом певних історичних умов та культурних впливів. Вони породжені конкретними історичними умовами і змінюються разом з ними. У подальшому ці риси закріплюються у відповідних стереотипах, які також змінюються разом з історичними умовами [3, с. 71-73].

Національне самовизначення відображає ступінь національної консолідації та внутрішньої соціально-класової диференціації і є сталим проявом етнічної (етнонаціональної) парадигми суспільного розвитку, відображенням процесу саморозвитку етносу, його реальної здатності до самоорганізації та самоутвердження [26].

Дослідники виділяють такі характерні риси етнопсихології українського народу, як волелюбність, високорозвинуті особисті якості, незалежність, індивідуалізм. Більшість авторів підкреслюють демократизм, музикальні здібності, народні пісні, особливо стосовно природи, які пронизують український фольклор.

Цікавою є концепція українського етнопсихолога О.Кульчицького. Аналіз української етнопсихології привів його до розуміння специфіки української культурної традиції та типово українських завдань у боротьбі за збереження української людини та української духовної спільноти. Настанови народу до просвітництва, зазначав науковець, бувають амбівалентні (протилежні). Дослідження О.Кульчицького підкреслюють недостатню диференційованість суспільної структури України і пов'язану з нею інерцію психіки на надмірне самозаглиблення, смиренність, недові-

ру до авторитету і влади, приховане життя. Щодо психологічних чинників українського характеру, на думку вченого, в ньому несвідомо проявляється комплекс меншовартості, викликаний історичним, соціальним та політичним минулим українських земель [23, с. 95].

Спроба характеризувати українську психіку здійснена Д. Чижевським. Стосовно характеристики національного типу, на його думку, існують три підходи: 1) дослідження народної творчості; 2) аналіз найяскравіших історичних епох і періодів даного народу; 3) характеристика найбільш визначних культурних діячів даного народу. Беручи за основу ці підходи, він стверджує, що для українців характерні емоційність, сентиментальність, чуттєвість і ліризм, найбільш яскраво виражені у народному житті та обрядах, своєрідності українського почуття гумору [29, с. 8].

Національними рисами українців у позитивному плані є працелюбність, гостинність, прагнення до освіченості, статичність у сімейних стосунках, прагнення до духовного життя, повага до старших, мужність, здоровий оптимізм, прагнення до незалежності, універсальність. На думку сучасних дослідників, однією з характерних рис українців є інтровертність. Цим і визначається високий рівень індивідуалізму [3, с. 77].

Працелюбність та взаємодопомогу українців можна простежити, досліджуючи звичаєве право. Як приклад взаємодопомоги можна навести звичай «клаки» на Буковині. Колективною громадською взаємодопомогою у минулому розбудовувалися буковинські села, оброблялись ділянки надільного поля, сінокоси, готувався до зберігання врожай та ін. Разом з тим, колективна взаємодопомога-клака сприяла згуртуванню людей у важких економічних умовах; у процесі праці на клаках передавався досвід ведення робіт, формувалось почуття безкорисливої взаємодопомоги, підтримувалась традиційність як у моральній сфері, так і духовній культурі [8, с. 77].

Однак національний характер не може зводитись до будь-якої домінуючої риси і необхідно уникати акцентації та абсолютизації в характеристиці національної психології будь-якого народу тих негативно оцінюваних психологічних рис, які є результатом адаптації [3, с. 77].

Історичний шлях української нації до самовизначення засвідчує, що в розвитку націй відбуваються складні, багатопланові процеси утвердження національної гідності, розвитку мови і культури. Національна свідомість вказує на спільність національного походження, спільну належність до рідного краю, на неослабний інтерес у ставленні до історичного минулого і сучасності, рідної мови і культури. Національна свідомість – це сукупність рис індивіда, групи або спільноти, які виникли в процесі спілкування з представниками інших національних спільнот. Важливим аспектом національної свідомості є її зв'язок із багатьма сферами та проявами колективного життя. Національна тотожність перебуває у тісній взаємозалежності з народним мистецтвом, піснею, побутом, традиціями. Одним із чинників є також релігія. Важливе місце посідають уявлення

про історичну долю свого народу. З цієї позиції особливого значення набуває перейняте духом національного самоусвідомлення виховання історією як ефективний інструмент виховання «культурності» національних відносин, активізації контактування націй, плідної взаємодії і взаємозбагачення їхніх культурних традицій [5, с. 136-137].

Поняття «культура» трактується як сукупність вироблених даним етносом явищ і об'єктів матеріального та духовного життя, які складають його специфіку. Духовна культура – вироблена колективним розумом людей система виробничих вмінь і навичок, знань, традицій і звичаїв господарського, соціального життя та сімейного побуту людини, релігійних вірувань, народної творчості, мистецтва, які передаються від покоління до покоління через існуючі форми виховання. Протягом тисячоліть в українців формувалася багатогранна духовна культура. Зберігаючи свої характерні риси, свою традиційність, духовна культура як продукт певних соціально-економічних умов тісно пов'язана з ними і під їх впливом, разом з іншими факторами, в ході історичного процесу постійно видозмінювалась. Але процеси в духовній культурі проходять дещо повільніше. Тому, як правило, традиційні форми та явища культури мають більшу стійкість і в часі переживають соціально-економічні умови, що їх покликали до життя. Серед явищ духовної культури, у яких проявляється національний характер, можна виділити і обрядовість. Обрядовість є надбанням народу, результатом його багатовікової творчості і цілеспрямованої діяльності багатьох поколінь. Обрядовість ввібрала в себе і відображала побут народу, його традиційну культуру, звичаєвість, ставлення людини до навколишнього середовища, моральність [8, с. 10-11].

Як зазначає дослідниця Т. Стефаненко, останнім часом поняття «національний характер» слідом за поняттям базової або модальної особистості покидає сторінки психологічної та культурантропологічної літератури. Йому на зміну приходять для позначення психічних особливостей етнічних спільнот поняття «ментальність» [27, с. 135-142]. У сучасних дослідженнях дане поняття набуває значного поширення [10]. Слід зазначити, що ментальність досліджується комплексно, проте виокремлюються певні її аспекти, наприклад, політичний [24].

Дослідження основних складових «української душі» посідає значне місце у творчому доробку українських мислителів, філософів, психологів, культурологів. У дослідженнях І. Мірчука, В. Яніва, О. Кульчицького, Ю. Липи, М. Шлемкевича та ін. неодноразово здійснювалися спроби виділення основних складових українського національного характеру.

Вітчизняний дослідник М. Юрій виділяє такі компоненти українського менталітету: індивідуалізм, ексекутивність, інтровертивність, емоційно-естетичну домінанту, толерантність [33, с. 173-198].

Крім вищенаведених характеристик, А. Фурман виділяє також раціональність, емоційність, сенсорність, інтернаціональність [28, с. 50-52]. При цьому, на його думку, сенсорність психокультури українського суспіль-

ства обумовлюють здатність українського народу захищати свою землю і традиційні цінності, самопіднесеність, свобода та рівність, індивідуалізм, рефлексивність, прагнення до самовдосконалення, несквалність рішень, ділова мотивація, любов до землі та праці, «мрійливість серця», любов до комфорту та надмірна етичність [28, с. 52].

Більшість дослідників акцентують свою увагу на такій рисі національного характеру українців, як індивідуалізм. Важливість цієї риси зазначав ще М.Костомаров, що набуло розвитку у подальших дослідженнях українських науковців.

Наприклад, В.Янів у «Нарисах до історії української етнопсихології» так висловився щодо індивідуалізму українців: «українець заглиблений у собі і, маючи відчуття гідності, він прямує до повалення всяких обмежень особистої свободи, в тому числі до нівеляції соціальних перегород. Неохота коритися волі іншого йде так далеко, що комплементарне прямування до самовияву – нахил підпорядкуватися – в українця з природи слабо розвинений» [35, с. 203]. У ньому ж дослідник вбачає і причину історичних невдач, «що в неволі опинились ми тому, що надмірно любимо волю» [35, с. 89].

Поєднання індивідуалізму з ідеєю рівності та неприпустимості насильства влади – чи не найстійкіший компонент українського «Я», а отже й національного характеру [31, с. VI]. Питання українського індивідуалізму порушує також Ю.Липа. За його твердженням, «українська історія повна актів боротьби за такі форми і відносини, що мають характер найбільш виробленого суспільного життя. Український індивідуалізм супротивиться стадності, однак особиста самостійність українця, його прив'язання до якоїсь власної ділянки праці дуже легко впливається у найрізніші форми й інтереси» [17, част. IV].

На думку М.Юрія, український індивідуалізм – це своєрідна еkleктична суміш східного, західного та американського індивідуалізму, але йому притаманні і специфічні, неповторні риси. Усі три різновиди належать до соціалізованого варіанта індивідуалізму, в той час як український індивідуалізм зберігає властиві лише йому природну безпосередність та біопсихічну орієнтацію. Навіть деструктивність в українському менталітеті не є послідовною через суперечливість менталітету та емоційну неврівноваженість; щонайменший зовнішній стимул може справити такий вплив на сенсоріку, що стратегія поведінки українця блискавично зміниться. Підсумовуючи аналіз українського індивідуалізму, дослідник звертає увагу на ще одну важливу його характеристику, а саме на те, що він антидержавний: як у внутрішньому, так і в зовнішньому аспектах [34, с. 649-672].

Дослідник зауважує, що еkзекутивність не є абсолютним синонімом жіночості й жіночого начала, тобто це не прояв психології тільки жіночої статі. Жіночій (екзекутивній) психокulturі для внутрішніх змін необхідний зовнішній поштовх, при цьому зміни відбуваються поривчасто, стрибкоподібно, імпульсивно; здебільшого це лише зміна зовнішнього

антуражу, маски, а не сутності. В українському менталітеті сформувався сакралізований образ жінки. Жінка-матір могла б претендувати навіть на статус своєрідного протобожества: про неї складали пісні і вірші, оспівували її образ у билинах і думах, з нею йшли на смерть і поверталися до мирної праці. Архетип рідної матері-Землі, України-неньки асоціювався і з певним психологічним простором: свободою, миром, злагодою і любов'ю, їм рідним затишком, у якому можна перепочити після тривалих життєвих випробувань [34, с. 649-672].

На думку іншого українського дослідника Б.Цимбалістого, основна соціальна база формування національного характеру українця – це сім'я, його родина, через яку відбувається процес адаптації індивіда і заодно трансформації його в середовище культури як формотворчого джерела етнопсихіки. Знання про душу і вдачу виявляється через фактор родинного феномену – ролі жінки-матері як незмінного носія традицій, берегині домашнього вогнища, а від цього і сприйняття держави як «України-Матері». «Неньки-України» тощо [20, с. 639].

Ю.Липа зазначає, «що в центрі духовності цього кола стоїть жінка-мати, образ, що єднає біля себе родину. Найдавніший символ того агрикультурного населення – це образ Великої Матері, божество прапрадідів сучасних українців» [17, част. IV]. Незважаючи на релігійну формацію душі українців характерною рисою українців є життєлюбність і життєздатність з орієнтованістю на сьогодення, а не на майбутнє [31, с. VII].

На інтровертизм як рису українського характеру вказували такі дослідники української психоментальності, як О.Кульчицький, М.Шлемкевич, В.Янів, М.Юрій.

Психологічно нормальна інтровертивність дає суб'єктові великі переваги над оточенням, що отримало своє вираження у рефлексивності, поміркованості, послідовній наполегливості, здоровому традиціоналізмі та врівноваженості. Для української психокультури інтровертивність обертається ірраціоналізмом та волюнтаризмом [34, с. 649-672].

Важливим для означення українського національного характеру є розробки І.Мірчука. На думку вченого, світогляд українців ґрунтується на ідеалістичності, їх думками та вчинками керують не загальні категорії розуму, а суб'єктивні чинники, які виявляються у почуттях і волі. Дослідник підсумовує, що у структурі психіки українців виявляється значна перевага чуттєвого елемента. «...Перевага почувань, приступність найглибшим відрухам любови, що грає провідну роллю в їх духовному життю, але дуже часто це почування з якоїсь малоповажної причини перемінюється у свою протилежність, у розумово незбагненну, але чуттєво зрозумілу ненависть» [22, с. 18]. І.Мірчук також наголошує на інтровертності українців, делікатності та вразливості українського національного характеру [22].

Дослідники української психіки (О.Кульчицький, М.Костомаров, В.Липинський) приділяють увагу такій невід'ємній рисі українського психотипу, як емоційність і тісно пов'язаній з нею естетичній домінанті.

Мальовничі пейзажі України, її живописна природа пробуджують поетичне натхнення і ваблять уяву митця [34, с. 649-672].

Український мислитель М.Шлемкевич зауважував: «... наша мрійливість не є імажинарною мрійністю, але є мрійністю серця, емоційною мрійливістю». Він підкреслює важливість «протоплазми нашої душі, її праматерії» української пісні [30, с. 104-106].

М.Юрій відзначає таку характеристику українського психотипу, як толерантність. Якщо всі попередні властивості стосуються безпосередньо ментальної сфери, особливостей світосприйняття та світорозуміння українця, то толерантність має відношення до етносу – всього, що пов'язане з поведінкою, вольовим життєвямом. У психокультурі будь-якої нації наявний своєрідний етноцентризм – намагання пояснювати життя інших, виходячи з універсальї власної ментальності [34, с. 649-672]. Дослідник окреслює мотиви, які спонукають українця до толерантності: 1) резигнація; 2) історично детерміноване почуття страху перед винищенням; 3) психологічна маргінальність; 4) потреба у безпеці та захисті [34, с. 673-675].

Узагальнюючи дослідження різних вчених, можна підсумувати наявність таких основних рис національного характеру українців: індивідуалізм, екзекутивність, інтровертність, чуттєвість.

Отже, формування національного характеру українців відбувалося у складних умовах історичної дійсності, під впливом багатьох факторів. Наукові напрацювання українських дослідників дозволили виділити етнотип українця, що характеризується набором визначальних рис. Неможливо уявити національний характер відірваним від народної культури. Дослідження проявів духовної культури народів не тільки допомагає зберегти та реконструювати звичаї і традиції етносів, проаналізувати їх внесок до духовної скарбниці людства, а й дослідити особливості історичної долі та формування національного характеру.

Джерела та література: 1. Арбенина В. Этничность как предмет социологического анализа / В.Арбенина [електронний ресурс] Режим доступа: http://www.sociology.kharkov.ua/docs/chten_01/arbenina.doc. 2. Балагутрак М. Українська етнопсихологія ХІХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.05 «Етнологія» / М.П. Балагутрак – Л., 2004.– 21 с. 3. Баронин А.С. Этническая психология / А.С. Баронин. – К.: Тандем, 2000. – 264 с. 4. Белик А.А. Психологическая антропология: некоторые итоги развития / А.А. Белик / Этнологическая наука за рубежом: проблемы, поиски, решения. – М.: Наука, 1991. – С. 24–47. 5. Вівчарик М.М. Україна: від етносу до нації [навч. посіб]. / М.М. Вівчарик. – К.: Вища шк., 2004. – 239 с. 6. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества / И.Г. Гердер. – М., 1977. – 703 с. 7. Гнатенко П.И. Национальная психология / П.И. Гнатенко. – Днепропетровск: ДГУ, 2000. – 213 с. 8. Кожолянко Г.К. Духовна культура українців Буковини /

- Г.К. Кожолянко. – Чернівці: Прут, 2007. – 404 с. **9.** Кожолянко Г.К. Народознавство Буковини. Народна їжа українців: Навчальний посібник / Г.К. Кожолянко. – Чернівці: Рута, 2000. – 104 с. **10.** Колективність та етнічність // Проблеми теорії ментальності / М.В. Попович та ін. – К: Наукова думка, 2006. – 406 с. (Ін-т філософії ім. Сковороди НАН України) **11.** Кон И.С. Национальный характер – миф или реальность / И.С. Кон // Этническая психология. – СПб.: Речь, 2003. – С. 139–144. **12.** Кон И.С. Социологическая психология / И.С. Кон. – М., Воронеж, 1999. – 560 с. **13.** Кон И.С. Этнография детства / И.С. Кон // Советская этнография. – 1981. – №5. – С. 3–24. **14.** Костомаров Н. И. Две русские народности / Н.Костомаров // Основа. – 1861. – №3. – С. 33–80. **15.** Кульчицький О. Риси характерології українського народу // Енциклопедія Українознавства – I (загальна частина) Мюнхен – Нью-Йорк, 1949. – Том 2. – С. 708 – 718. **16.** Кустова Л.С. Тайна национального характера / Л.С. Кустова. – М.: ИКАР, 2003. – 164 с. **17.** Липа Ю. Призначення України / Юрій Липа [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=57>. **18.** Лісовий В, Проценко О. Націоналізм, нація та національна держава / Василь Лісовий, Олег Проценко // Націоналізм: Антологія. 2-е вид. – Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2006. – С. XI – XXXIII. **19.** Лурье С. Психологическая антропология: история, современное состояние, перспективы / С. Лурье. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://svlourie.narod.ru/> **20.** Мала енциклопедія українського народознавства / За ред. С.Павлюка. – Л.: Ін-т народознавства НАНУ, 2007. – 832 с. **21.** Мид М. Исследование мышления у детей примитивных обществ, с особой ссылкой на анимизм / М.Мид // Современная зарубежная этнопсихология. – М., 1979. – С. 152–180. **22.** Мірчук І. Світогляд українського народу. Спроба характеристики / Іван Мірчук. – Прага: Український Вільний Університет, 1942. – 21 с. **23.** Монолатій І. Етнонаціональна спільнота в концепціях зарубіжних та українських вчених / І. Монолатій // Історико-політичні проблеми сучасного світу. – Т. 12–13. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 92-99. **24.** Поліщук І. Ментальність українства: політичний аспект / І.Поліщук // Людина і політика. – 2001. – №1 (13). – С. 86-92. **25.** Потєбня А. Мысль и язык / А.Потєбня. – К., 1993. – 192 с. **26.** Римаренко С.Ю. Етнонаціональний вимір самовизначення соціального суб'єкта (теоретико-методологічний аналіз): Автореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра політ. наук: спец. 23.00.05 «Етнополітологія та етнодержавознавство» / С.Ю. Римаренко. – К., 2002. – 38 с. **27.** Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г Стефаненко. – М., 2003. – 368 с. **28.** Фурман А. Психокультура української ментальності: Наук. вид. / А. Фурман. – Т: Еков. Думка, 2002. – 132 с. **29.** Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д.Чижевський – К., 1983. – 175 с. **30.** Шлемкевич М. Душа і пісня / М.Шлемкевич // Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – С.104 – 106. **31.** Шлемкевич М. Загублена українська людина / М.Шлемкевич. – К.: Фенікс, 1992.– 157 с. **32.** Шпет Г.Г. Введение в этни-

ческую психологию / Г.Г. Шпет // Этническая психология. Хрестоматия. – СПб.: Речь, 2003. – С. 71–77. **33.** Юрій М.Ф. Етногенез українського народу / М.Ф. Юрій [Видання 3 доповнене і перероблене]. – К.: Кондор. – 2007. – 262 с. **34.** Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України / М.Ф. Юрій. – [Видання 2-е]. – К.: Кондор, 2004. – 738 с. **35.** Янів В. Нариси з історії української етнопсихології / В.Янів. – Мюнхен Український вільний університет, 1993. – 217 с.

УДК 392.5(477.8)

Олена КОЖОЛЯНКО

СИМВОЛІКА ВЕСІЛЬНОГО ГІЛЬЦЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ОБРЯДОВОГО ВИКОРИСТАННЯ НА БУКОВИНІ

У статті розглядаються символіка та семантика весільного дерева. Досліджено локальну специфіку обрядового виготовлення та вживання весільного гільця на Буковині. Стійкість звичаю пояснюється значимістю гільця як атрибуту, що супроводжував обряди прощання з дівочтвом і парубочтвом та переходом до заміжнього життя.

Ключові слова: весільний обряд, весільна атрибутика, весільне дерево, символіка весільного гільця, етнокультурна традиція.

Олена КОЖОЛЯНКО

СИМВОЛИКА СВАДЕБНОГО ДЕРЕВЦА И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ОБРЯДНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НА БУКОВИНЕ

В статье рассматриваются символика и семантика свадебного деревца. Исследовано локальную специфику обрядного изготовления и использования свадебного деревца на Буковине. Стойкость обычая объясняется значимостью деревца как атрибута, что сопровождал обряды прощания с девичеством и переходом к замужней жизни.

Ключевые слова: свадебный обряд, свадебная атрибутика, свадебное деревцо, символика свадебного деревца, этнокультурная традиция.

Olena KOJOLIANKO

THE SYMBOLS OF A WEDDING TREE AND ITS RITUAL USE IN BUKOVYNA

The body of the article goes on to discuss the symbolism and semantics of a wedding tree background. The article gives Bukovynian specification of a concept of an extravagant wedding tree (hil'tse), made of dough over the branches of a real tree limb, adorned with ribbons, flowers, herbs, wheat stalks, feathers and tiny birds. It should be noted that this ritual rite is deeply rooted as an indispensable part, symbolizing youth and girlhood's parting and starting a new stage of conjugal life.

Key words: wedding ritual (ceremony), wedding attributes, wedding tree, wedding tree symbols, ethnic and cultural traditions.